

Az élődsi bűncselekmények elkövetőinek kriminológiai vizsgálata

A társadalmi beilleszkedési zavarokat vizsgáló országos kutatási főirány keretében megvizsgáltunk néhány parazita jellegű bűncselekményt. Így a Büntető Törvénykönyv 266. §-ában meghatározott közveszélyes munkakerülést, a 204–206. §-okban meghatározott üzletszerű kéjelgést és ennek elősegítését, valamint a kitartottság miatt indult és jogerős bírói ítélettel befejezett ügyeket.

A téma időszerűségét a fenti bűncselekményeknek nem annyira mennyiségi előfordulása, mintsem növekvő társadalmi veszélyessége igazolja. Az Elnöki Tanács 1984. évi 19. számú törvényerejű rendeletének 2. és 19. paragrafusa, mely a Büntető Törvénykönyv módosítása során kiterjeszti a közveszélyes munkakerülés tényállási elemeit és bevezeti a szigorított javító-nevelő munkát¹ mint büntetési nemet, szintén ezt a felismerést támasztja alá. A problémakör aktualitására mutat az is, hogy az MSZMP XIII. kongresszusa társadalmi életünk negatív jelenségei közé sorolta a parazita beállítódás visszasságait, melyek széles körben keltenek társadalmi felháborodást. Ezek sorában pedig a korrupciós és egyéb visszaélések mellett kiemelt jelentősége van az általunk vizsgált bűncselekményeknek.

Ami a közveszélyes munkakerülést illeti, évente 1100-1200 bűncselekmény válik országosan ismertté. Ha a szabálysértési eljárásokat is figyelembe vesszük, akkor ez a szám a nyolcvanas évek elején 3000-3600. Végezetül pedig, ha a rendőri szervek évi fellépését nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy 15 000 személlyel szemben intézkedtek ilyen jellegű magatartás miatt. A közbiztonsági szolgálat 1983-ban közel 9000 kóbor-csavargó életmódot folytató személyről adott jelentést.²

Noha vizsgálatunk kizárólag a bűncselekmény miatt elítéltekre vonatkozott, nem téveszthetjük szem elől, hogy ezek mögött a bűncselekmények mögött egy, a társadalomra veszélyes magatartási körnek sokkal szélesebb bázisa húzódik meg. A kérdés fontosságának megítélésénél azt is figyelembe kell vennünk, hogy bár a témánkat képező négy élődsi bűncselekmény kimutatható terjedelme viszonylag kicsiny, egyfelől igen jelentékeny latenciával kell itt számolnunk, másfelől az itt vizsgált bűncselekmények társadalmi veszélyessége — a háttértényezők, a járulékos bűncselekmények, továbbá azok társadalmi hatása miatt — jóval nagyobb, mint az elkövetéseké önmagukban. Ezt a vizsgálat tényszerűen is alátámasztotta.

¹ A Módszertani füzetek 1985/4-es számának hasábjain már beszámoltunk a szigorított javító-nevelő munka bevezetéséről. A közeljövőben e büntetési nemmel kapcsolatban jogszabály-módosítás várható. Erről természetesen szintén tájékoztatjuk majd olvasóinkat következő számaink valamelyikében. (A szerk.)

² *Borbarát Béla*: A parazita életmódot folytatók elleni rendőri fellépésről. *Beltügyi Szemle* 1983/3.

A latenciát illetően elsősorban arról van szó, hogy e cselekmények (nemcsak az üzletszerű kéjelgés és a hozzá kapcsolódó elkövetési formák, de a közveszélyes munkakerülés is) nem bizonyíthatók olyan terjedelemben, mint ahogyan előfordulnak. A városiasodás nagymértékben megkönnyíti leplezhetőségüket. Budapest világvárosi jellege elősegíti a lumpen elemek újratermelődését, ugyanakkor itt és a többi nagyvárosban bőven adódik alkalom az illegális szállás- és rejtőzködési helyek felhasználására, a gazdasági élet pedig egyre több alkalmi munkát tesz lehetővé.³

Mindez azt jelenti, hogy az élődsi bűncselekmények vizsgált típusainak egy része nem jut a hatóságok tudomására, más részüket pedig bizonyítási és egyéb eljárási nehézségek miatt nem vonják felelősségre. Így az évente nyilvántartásba vett 1000-1200 közveszélyes munkakerülés vétsége és az évi 100-200 üzletszerű kéjelgés és kapcsolódó bűncselekményei csak a valóság egy szeletét tükrözik.

A téma jelentőségét az adja, ami az élődsi magatartásnak mellékterméke: a társadalomra való veszélyesség. Az elkövető nem mindig tehetetlen, passzív parazita. Gondoljunk a csak közveszélyes munkakerülőkre, a csak üzletszerű kéjelgést folytatókra, illetve az ehhez hasonló cselekményeket együttesen elkövetőkre.

A közveszélyes munkakerülés törvényi tényállásához fűzött miniszteri indoklás szerint büntetőjogi szempontból az a munkaképes személy folytat munkakerülő életmódot, aki annak ellenére nem vállal megélhetést biztosító munkát, hogy nem rendelkezik a létfenntartást biztosító anyagi javakkal. Ez a szituáció már önmagában is potenciális veszélyhelyzet, ilyen feltételek között ugyanis az egyén önfenntartása biztosítására illegális cselekményre kényszerül még akkor is, ha ez gyakran csak később következik be, és egyáltalán nem lepleződik le. Ezért közveszélyes a munkakerülés önmagában is, de kísérőjelenségeiben és hatásaiiban különösen. Kísérőjelenségeken a járulékosan elkövetett bűncselekményeket értjük. Ilyenek a vagyon elleni cselekmények (lopások, betörések, csalások, a gépkocsik feltörése), valamint a tartási kötelezettség elmulasztása. Nem ritka azonban a garázdaság, az okirat-hamisítás, a magánlaksértés és a testi épség elleni cselekmény sem.

Hasonló a helyzet a prostituáltaknál és a belőlük élő többi parazitánál. Ezek az elkövetési formák még a közveszélyes munkakerülésnél is ritkábban állnak meg önmagukban. Itt a leggyakoribb járulékos bűncselekmények: a devizavétségek és -büntettek, az ittas személyek sérelmére elkövetett rablások, lopások, a testi épség elleni cselekmények meg az üzérkedés.

Az élődsi, munkakerülő életmód következményeinek és hatásainak veszélyességével kapcsolatban hangsúlyozzuk, hogy növekszik a csavargó, munkakerülő fiatalok részvétele a bűnelkövetésben. Ezek mintegy felénél a parazita életmód egyéb bűncselekmények elkövetésébe torkollott. Megemlítendő, hogy igen szoros a kapcsolat a parazita életmód vizsgált két formája (a közveszélyes munkakerülés és a prostitúció) és az alkoholizmus között. Az évente ismerté vált bűnelkövetők mintegy 20-25%-a vagy alkoholtól befolyásolt állapotban követi el cselekményét, vagy italozó életmódja miatt. Ezt a vonatkozást is figyelembe kell vennünk, amikor a téma társadalmi veszélyességét mérlegeljük.⁴

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a paraziták vizsgált csoportjai széles körű társas kapcsolatokkal rendelkeznek, így életmódjuk, felfogásuk, magatartásuk negatív hatásai nem elhanyagolhatóak. Különösen áll ez a fiatalokra, pontosabban a csövezőkre és a látszólag könnyen élő, jól kereső prostituáltakra. A paraziták különböző típusai egyaránt demoralizálóan hatnak környezetükre.

³ Csiba István—Bodor Endre: A fővárosban élő lumpen elemek helyzetéről. Belügyi Szemle 1983/4.

⁴ Margittai Domokos: A közveszélyes munkakerülőkkal szembeni rendőri eljárásokról. Belügyi Szemle. 1981/10.

Célkitűzésünk az volt, hogy a korábban említett négy bűncselekmény miatt indult és jogerős ítélettel befejezett ügyeket hosszabb időn át vizsgálva feltárjuk a rendelkezésre álló, kriminológiailag releváns jellemzőket és levonjuk a lehetséges következtetéseket. Ezekből foglalok most össze néhányat.

Az empirikus kutatás köre

Vizsgálatunk 254 olyan — jogerős bírói ítélettel befejezett — ügyre terjedt ki, amelyben 1978 és 1983 között büntetést szabtak ki.

Az ügyek 81%-át első fokon a Pesti Központi Kerületi Bíróság tárgyalta, így vizsgálatunk alapvetően a fővárosi helyzetet tükrözi. (Megjegyezzük, hogy az 1983. évi egységes rendőrségi és ügyészségi statisztika adatai szerint az üzletszerű kéjelgésnek és a hozzá kapcsolódó, ismertté vált bűncselekményeknek a 70,3%-át, a közveszélyes munkakerüléseknek pedig 38,3%-át követték el Budapesten. A bírósági statisztikából is hasonló kép bontakozik ki.) A 254 ügyben 313 elítélt szerepelt, 163 férfi és 150 nő. 93%-uk egyedüli terhelt volt az ügyben (bár volt tizenhat terhelt ügy is!), 20%-ukat más bűncselekmény miatt is elítélték.

Az országos statisztikában a vizsgált bűncselekményeken belül az elkövetők 80-90%-át csak közveszélyes munkakerülés, illetve közveszélyes munkakerülés miatt is, a fennmaradó 10-20%-ot pedig az üzletszerű kéjelgés és a hozzá kapcsolódó cselekmények miatt ítélték el. Nálunk a következőképpen alakult ez az arány. Az elítélteknek több mint a háromnegyed részét, 237 vizsgált személyt mondott ki bűnösnek a bíróság közveszélyes munkakerülés miatt. A férfiakat illetően ez az arány 83%, a nőket illetően pedig 67% volt. A 163 férfi elítélt közül 136-ot csak közveszélyes munkakerülés, 27-et pedig csak üzletszerű kéjelgés elősegítése, illetve kitarottság miatt vontak felelősségre. Ez utóbbinak valószínűleg az az oka, hogy számos kitarotott és néhány elősegítő esetében nem lehetett a közveszélyes munkakerülést bizonyítani.

Ha kivetítjük a 313 elítéltre a 237 közveszélyes munkakerüléssel és a 118 üzletszerű kéjelgéssel kapcsolatos esetet, akkor egyes elkövetőkre két elkövetés jut. A számadatokon túlmenően a közveszélyes munkakerülésnek nagyobb kriminológiai jelentősége van, mint az üzletszerű kéjelgésnek. Hisz a prostitúció és társ-cselekményei mögött rendszerint munkakerülő életmód rejlik. Az élődsi bűncselekmények e két kategóriája (az üzletszerű kéjelgést és társ-cselekményeit egybefoglalva) tehát csak sok szempontból egybevonható, noha az üzletszerű kéjelgésnek sok olyan sajátossága van, mely hiányzik a közveszélyes munkakerülésből.

A vizsgálat fontosabb eredményei

Az elkövetők életkori sajátosságai

A mintánkban szereplő bűncselekmények elkövetésekor a 313 elítélt 48%-a, vagyis 150 személy volt 25 évesnél fiatalabb. A nőknél 56%, a férfiaknál pedig 40% ez az arány. Az összes vizsgált személy 70%-a volt 25 évesnél fiatalabb, amikor első bűncselekményét elkövette, közel egynegyedét pedig már 18 éves kora előtt valamilyen bűncselekmény miatt felelősségre vonták. Figyelemre méltó adat ez az élődsi életút szempontjából is.

Az átlagéletkor a női elítélteknél 26, a férfiaknál 30 év volt. Ez a nőknél 32%-kal, a férfiaknál pedig 10%-kal alacsonyabb az összes közbűnös bűncselekmény miatt elítéltek átlagéletkoránál az országos bírósági adatok szerint.

A közveszélyes munkakerülés és a prostitúciós cselekmények miatt elítéltek első szembetűnő jellegzetessége életkoruk alacsony volta az összelítéltek életkorához viszonyítva. Ezért cselekményeik veszélyességének megítélésénél nem különbös, hogy ez a későbbi bűncselekmények melegágyát képező magatartásforma jóval nagyobb hányadát érinti a fiatal korosztályoknak, mint ahogyan ez a korosztály az általános bűnügyi statisztikában szerepel.

A fiatal korosztályok után a 25-35 évesek teszik ki a vizsgáltak közel egyharmadát a férfiaknál és a nőknél egyaránt. 45 évesnél idősebb pedig mindössze a minta 7,6%-a. Huszonöt éven aluli vizsgáltjainknál különösen két problémakör vetődik fel, a volt állami gondozottak kérdése, valamint az ún. csövezőjelenség. Ezekről majd később szólunk.

Az elkövetők származása és neveltetése

Elkövetőink 54%-a munkás, 14%-a paraszt, 12%-a értelmiségi, illetve alkalmazotti családból származott és mindössze 3% ún. lumpen szülőktől. Az elkövetők 10%-ánál nem lehetett megállapítani a szülők foglalkozását. Ami a korai tapasztalatok színterét, a lakókörnyezetet illeti, az 56,5%-uknak ipari, 36%-uknak pedig mezőgazdasági terület.

A gyermekkori anyagi körülményeket a szülők — iratokból megállapítható — szociális helyzete alapján kategorizáltuk. A 313 vizsgált elítélt közel felénél az átlagosnál nehezebbek, „igen rosszak”, vagy „gyengék” a gyermekkori anyagi körülmények. A minta egynegyedénél átlagos, egynegyedénél ismeretlen és csupán néhány elkövetőnél átlagon felüli a gyermekkor tárgyi közege.

Külön csoportként kezeltük — jellegzetes szubkultúrájuk miatt — a cigány származásúakat. Az iratok alapján arányuk mindössze 7%, ám tudnunk kell, hogy származásuk nem minden esetben derül ki az iratokból, és közveszélyes munkakerülés miatt a helyi szervek — különösen telepi viszonyok között — nem indítanak ellenük büntetőeljárást. Minden alapunk megvan arra, hogy arányukat jóval 7% felett tételezzük.

A cigány származású elítéltek közel fele állami gondozott volt és három elkövető kivételével korábban már mindegyikük ellen folyt büntetőeljárás, vagy a vizsgált eljárás során más bűncselekmény miatt is elítélték őket. Halmozottan hátrányos életkörülmények és többféle deviancia jellemzi e csoportot.

Az elkövetők deviáns előtörténete és jelenlegi állapota

A vizsgált bűnelkövetők mindössze 14%-ánál tudtunk olyan iratok alapján regisztrálható — fizikai vagy pszichikai rendellenességet megállapítani gyermekkorban, amelyet konkrét tények, illetve orvosszakértői vélemények támasztottak alá. (A valószínű arányok ennél feltehetően sokkal rosszabbak.) Ide soroltuk a maradandó károsodást okozó betegségeket (agyhártyagyulladás, idült tüdő- és szívbetegségek, csípőficam, gyermekparalízis, amputáció, jelentősebb halláskárosodás stb.), valamint a gyermekkori idegbetegségeket és súlyosabb pszichikai zavarokat (pl. a korai öngyilkossági kísérleteket).

A gyermek-, illetve fiataalkori deviációk, társadalmi beilleszkedési zavarok sorában olyan jelenségekre figyeltünk fel mint az iskolakerülés, csavargás, csövezés, egyéb antiszociális csoportosulásban való részvétel, kirívó agresszív magatartás, szabálysértés, illetve bűncselekmény elkövetése, alkalmi vagy rendszeres alkoholizálás, kábító-bódító anyagok szedése. Ezek közül leggyakrabban a csavargás, a szabálysértés, a fiataalkorban elkövetett bűncselekmény fordult elő, mégpedig a 313 elkövető 26%-ánál. Ez az arány a férfiaknál 29%, a nőknél 23% volt.

Az alábbiakban vizsgáltjaink egészségkárosodásáról, személyiségzavarairól

és egyéb káros szenvedélyeiről szólunk, melyek fennálltak az elkövetés idejében, sőt azt megelőzően is.

A személyiségzavarok egyfelől a korábban említett gyermekkori környezeti károsodások, másfelől a parazita életvitel következményei, tehát csak együtt értékelhetők. Adataink itt is csupán a kirívó esetekre vannak; tehát amikor a munkaképesség elbírálása során orvosszakértői véleményt kaptunk, vagy amikor a szűkszavú ismeretanyagból is kitént a személyiségzavar. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert szélesebb értelemben az élődsi életmódot tartósan folytató legtöbb egyén — eredendően vagy következményesen — személyiségzavarban szenved.

Az általunk regisztrálható személyiségzavar a 313 elkövető 18%-át érintette. Leggyakrabban a gyengeelméjűség és a pszichopátia fordult elő. Az előbbiek közé főleg a debilítást, a „primitív személyiséget”, az imbecilitást sorolhatjuk, az utóbbiak közé leginkább a schizoidok, epileptoidok, agresszív, garázda indulati pszichopáták tartoznak. Ide sorolhatók a jelentősebb személyiségzavarban szenvedő idült alkoholisták, azok, akinél az orvosszakértők már megállapították a neurózist vagy a homoszexualitást, végül pedig az öngyilkossági kísérletek elkövetői. Az iszákosok-alkoholisták két fő típusát tudtuk elkülöníteni. Azokat, akik kisebb mértékben, inkább csak potenciálisan veszélyesek a társadalomra, akik passzívak, és az élődsi-bűncselekményeken kívül más bűncselekményt nem, legfeljebb egy-egy kisebb lopást-követnek el. Ezek a társadalom periferiájára szorult, sokféle hátránnyal küszködő, kevésbé életképes, sérült személyiségek sorolhatók az első csoportba. A második csoportba viszont az aktív, nem csupán parazita bűncselekményt elkövető, hanem agresszív, garázda, környezetüket zaklató személyek tartoznak. Hozzájuk viszonyítva az előző típus mintegy kétszeres gyakorisággal fordul elő.

Az elkövetők műveltségi szintje és szakképzettsége

Az összes elkövető közül nyolc (2,5%) egyértelműen írástudatlan, 66 (21%) pedig nem fejezte be az általános iskolát. Ez azt jelenti, hogy az elítéltek közel egynegyede olyan személy, aki a mai élet követelményeinek egyáltalában nem, vagy csak igen nehezen tud eleget tenni. Vizsgáltjaink 46%-a elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, de további képzésben nem részesült. 20% szakmunkásiskolába is járt (bár nem mindenki fejezte be). A 9% középiskolába járó közül 5,4% érettségizett is. Főiskolára összesen hárman jártak.

Figyelemre méltó, hogy míg a középiskolát végzetek aránya a közvédas bűncselekmény miatt jogerősen elítélt felnőttkorúak között 13,4%, addig a közveszélyes munkakerülés miatt elítélteknél az országban 3,7%, a mi anyagunkban 5,4%. Felsőfokú végzettségű az összes közvédasok 3,1%-a, a munkakerülők igazságügyi statisztikájában nincs ilyen, mintánkban pedig mindössze egy volt. Ha szakképzetteknek tekintjük a szakmunkásiskolába jártakat, valamint a középiskola négy osztályát elvégzőket, akkor ezek aránya mintánkban 23,6%. Ez pedig azt jelenti, hogy a vizsgált élődsi elkövetőknek majd háromnegyed része szakképzetlen.

Az elkövetők munkához való viszonya

Elítélteinknek mindössze 9%-a (29 ember) dolgozott a vizsgált eljárást megelőzően teljes munkaidőben és csupán öten négy-hat órában. Ezek a prostitúciós elkövetői körből kerültek ki. A közveszélyes munkakerülők 23%-a (55 ember) vállalt időnként alkalmi munkát, ezek néhány kivételtől eltekintve mind férfiak voltak. Ami a teljes populációt illeti, az elítéltek 68%-a sem munkaviszonyban nem állt, sem időszakos alkalmi munkát nem végzett.

Két alapkérdés vetődik fel e témával kapcsolatban. Az egyik: miért nem dolgozik a munkakerülő, a másik: miből tartja fenn magát. Az előbbi kérdésre a kihallgatási jegyzőkönyvek mintegy fele semmi választ nem ad. Ahol van felelet, ott a következő kijelentések olvashatók: nincs személyi igazolványom, nincs bejelentett lakásom, beteg vagyok stb. A lakás és a személyi igazolvány hiánya sűrűn fordul elő az állami gondozásból elbocsátottaknál. Többen hozzák fel indokul azt is, hogy tulajdonképpen nincs szükségük munkabérre.

Idézzük néhány terhelt vallomását: „Ha kiengednek sem fogok dolgozni, amíg fiatal vagyok, szabadon akarok élni.” — „Elég nekem naponta 50 Ft, ezt a Bosnyák téren egy óra alatt megkeresem.” — „Szeretek pihenni.” — „Mivel lakásom nincs, nem is gondoltam elhelyezkedésre.” Többen mondják, hogy azért a keresményért, amit szakképzetlen munkájukért kaphatnak, nem érdemes egész nap dolgozni. Néhányan nem szeretik szakmájukat vagy mindig fáradtak. Volt olyan terhelt, aki azért nem vállalt munkát, mert nem akarta a vele együtt lakó apját eltartani.

Néhány jellegzetes „megoldás” a munkakerülő életvitel biztosítására. Leggyakoribb a szülőkön, rokonokon, barátokon való élőszködés, nőknél pedig az olyan szexuális kapcsolatokért való időleges eltartás, melynél az üzletszerű kéjelgés nem bizonyítható. Ezt követik a bizonytalan és esetleges alkalmi munkák, majd a kisebb, vagyon elleni bűncselekmények. Az alkalmi munkák között többször szerepel a pályaudvarokon, piacokon való cipekedés, a törmelékeltakarítás, meg nem jelölt személyeknél végzett kisipari besegítő vagy házi munka. Többen vallották, hogy kéregetnek, „lejmolnak” a haveroktól. A jövedelemszerzés nem ritka esete az üres üvegek összeszedése és eladása, meg a guberálás.

Ami a munkavégzést illeti, a közveszélyes munkakerülőket két csoportra oszthatjuk. Olyanokra, akik egyáltalán nem dolgoznak és az említett bizonytalan forrásokból tartják fenn magukat, és olyanokra, akik szórányosan végeznek alkalmi munkát, de ez a tevékenység se munkaerejüket nem köti le, se létfenntartásukat nem biztosítja, csupán a munkakerülő életmód leplezésére szolgál.

Az elkövetők családi helyzete

A családi állapotot vizsgáltuk mind a jogilag fennálló, mind pedig a tényleges helyzetet tükröző adatok szintjén. Papíron elkövetőink 54,6%-a hajadon, illetve nőtlen, 22,3%-a házas, ugyanennyi elvált, kettő özvegy. A férfiak és nők között e téren lényeges különbség nincs. Ténylegesen viszont az elkövetőknek több mint háromnegyed része — függetlenül attól, hogy jogilag mi a családi állapota — egyedül él. Tehát az eljárás idején a 313 elkövetőből csupán 73 élt házastársi kapcsolatban. Ez pedig az elmagányosodás szempontjából akkor is sokatmondó adat, ha figyelembe vesszük vizsgáltjaink viszonylag alacsony átlagéletkorát.

A 313 bűnelkövető közül 151 vizsgált személynek volt gyermeke, ezek közül 43-an (28,4%) állami gondozásba adták őket. Sajnos magas azoknak a gyerekeknek a száma is, akik más személy háztartásában élnek, akiken az elkövető, úgymond, túladott. Ez utóbbiak aránya 48,3%. A két adat egyesítéséből kitűnik, hogy a gyermekes elkövetők több mint háromnegyed része nem akar vagy nem tud saját gyermeke nevelésére vállalkozni.

A közveszélyes munkakerülőkre vonatkozó országos adatok és vizsgált mintánk között nincs döntő eltérés. Szembeötlő azonban az elősdi csoport és az összesítettek közötti különbség. A lényeg nem a házások eltérő számában van, hiszen ez az átlagos bűnelkövetői életkornál alacsonyabb életkorral is magyarázható, hanem a különváltan élők és az elváltak magas arányában. Ez a réteg a mi mintánkban háromszor, az országos statisztikában kétszer annyi, mint a többi közvá-

das elítéltnél. Például az elváltak aránya nálunk 22%, az országos adatokban 19%, míg az összes közvadásnál csupán 15%.

Az elkövetők lakásvizonyai

A megoldatlan lakáshelyzetűek, a csövezők, vagy más anarchisztikus módon élők együttesen a bűnelkövetőknek több mint felét teszik ki. Ezek nemcsak viszonylag nagy számuk, de fokozott társadalomra való veszélyességük miatt is figyelmet érdemelnek. Ezért megkíséreltük azokat a lakó-, illetve bűvőhelyeket összegezni, melyek a leggyakrabban fordulnak elő, vagy különlegességük miatt említésre méltóak.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a csövezés nem csupán hajléktalanság, hanem egyfajta élet- és magatartásmód is. A csövezők zöme fiatal, de szép számmal akadnak felnőttkorú és idős csövezők is. Éjszakai tartózkodási helyük: az aluljáró, a vasúti és autóbusz-pályaudvar, az ún. beálló HÉV- és MÁV-szerelvény, nyáron pedig a park. Kedvelt bűvőhelyek az épülőben lévő házak legfelsőbb szintjei, a nagyobb lakóházak pincelejáratai, lépcsőháza. Néhányan egész záróraig a késő éjszaka is nyitva tartó italboltokban tartózkodnak. Találkoztunk egészen sajátos megoldásokkal is. Egy volt állami gondozott fiatal bunkert épített magának, egy idős csavargó kútyúrűben rendezkedett be.

A csövezők többségét azok a fiatalok alkotják, akiknek nincs se lakásuk, se lakhatási helyük, mert állami gondozásuk megszűnt, mert vidéki otthonukat elhagyva nehezen tudnak elhelyezkedni. Munkásszállástól, rendszeres munkától húzódoznak, viszont hasonszórú társaikkal elcsövezgetnek. Egyeseknek van ugyan lakásuk, ám családjukkal épp italozó, bűnelkövető, munkakerülő életmódjuk miatt konfliktusban vannak, ezért arra hivatkoznak, hogy elkergették őket otthonról. A csövezők nemcsak közbiztonsági, de közegészségügyi problémát is jelentenek néha, kirívó tisztátlanságuk, kezeletlen idült betegségeik miatt, különösen akkor, amikor pályaudvarokon, beálló közforgalmú járműveken, illetve lakóépületek rejtett zugaiban bújnak meg.

A közveszélyes munkakerülők fő típusai

Mind a témával foglalkozó szakirodalmi közlemények, mind saját anyagunk alapján a közveszélyes munkakerülők — a társadalomra veszélyesség foka és egyéb személyi jellemzők alapján — két, egymástól jól elkülöníthető csoportra oszthatók.

Az első csoportba azokat a viszonylag kevésbé veszélyes munkakerülőket sorolhatjuk, akiket halmozottan hátrányos helyzetük (szerencsétlen családi körülmények, testi fogyatékosok, betegségek, iszákosság stb.) szorított a társadalom perifériájára. Ezeket a marginális helyzetben élő, nyomorban tengődő, elesett személyeket könnyen fel lehet ismerni, ki lehet szűrni.

A második csoport egy latensebb kört képez. Az ide tartozók arra rendezkedtek be, hogy munka nélkül éljenek egy fiktív állás vagy mutatóba végzett alkalmi munkák fedezetében. Sokszor csak valamely súlyosabb bűncselekmény felderítésekor derül ki, hogy az elkövető már évek óta munkakerülő, s életmódja kapcsolatos azzal a bűncselekménnyel, amely miatt eljárás indul ellene. Mintánkban ezt a második típust zömmel a kitartottság és a deviza-bűncselekmény miatt elítélt férfiak képviselték. Ide sorolható még jó néhány olyan magas kriminális aktivitást mutató visszaeső bűnelkövető is, akik a közveszélyes munkakerülőknek mintegy kemény magját alkotják.

A két alaptípus között pszichikai-fizikai szempontból is lényeges eltérés van. Az elesett, marginális típus gyakran alkoholistá, debil, testi fogyatékos, illetve va-

lamilyen krónikus betegségben szenved. Nem ritka e csoportban a sorozatos öngyilkossági kísérlet sem. Az aktívabb, agresszívabb, inkább szociopátiás beállítottságú csoport ellenállóbb, munkaképesebb, kevésbé vagy egyáltalán nem leromlott állapotú. E két típus természetesen nem mindig határolható el élesen egymástól, csupán a skála két pólusát jelentik a passzivitás-aktivitás, a kriminalitás, illetve a társadalomra való veszélyesség foka szerint.

A korábbi büntetőeljárások tanulsága

A vizsgált 313 személy közel háromnegyede büntetett előéletű volt, mégpedig 29%-uk kettőnél több, 45,5%-uk pedig egy-két esetben állott büntetőbíróság előtt. A kettőnél többször büntetettek aránya lényegesen nagyobb a férfiak között, de gyakoribb náluk a korábban elkövetett súlyosabb bűncselekmény is. A férfiak több mint 40%-át tehát háromnál több esetben ítélték azelőtt szabadságvesztésre, ugyanez az arány a nőknél csak 31%.

Az 1983-as évet felölelő országos adatok értelmében míg az összes közvédas elítéltek közel egyharmada büntetett előéletű, addig a munkakerülőknél ez az arány majd kétharmad. Vitathatatlan tehát, hogy a közveszélyes munkakerülők előélete az iskolai végzettséghez hasonlóan szignifikánsan kedvezőtlenebb az elítéltek átlagánál. Az általunk vizsgált anyag a terheltek 74,4%-os korábbi büntettségével — nem számítva a szabálysértési eljárásokat — pedig az országos helyzetnél is rosszabb. Elítéltjeink 94%-ára főbüntetésként fél évtől egy évig terjedő tartamban tényleges szabadságvesztést szabtak ki.

A vizsgálatból levonható következtetések

Az élősdi bűncselekményeknek — az a meggyőződésem — ma még megvan a maga objektív társadalmi alapja éppúgy, mint a bűnözésnek általában. Az okot tehát a ténylegesen meglévő társadalmi ellentmondások képezik, amelyek együtt járnak egy vékony, de kifejezetten hátrányos helyzetű, marginális réteg fennállásával és újratermelődésével. Ez utóbbit a rossz megélhetési és lakásviszonyok, a nagy létszámú család, a szocializációs folyamat normális alapjainak hiánya, a szülők devianciája, illetve az állami gondozásban vagy szubkulturális környezetben való felnövést határozza meg.

A vizsgált elítéltek zömének negatív családi-neveltetési körülményeit az esetek jelentős részében tovább súlyosbították a különféle testi-lelki rendellenességek. (Gondoljunk pl. arra, hogy kedvezőtlen tényezők kíséretében már a kisleányok értelmi gyengeség is jelentős mértékben megnehezíti az egyre összetettebb társadalmi követelményekhez való alkalmazkodást.) Erre vonatkozó adataink — a már említett okokból — kétségtelenül csak a legkirívóbb rendellenességeket tükrözik. De nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy a közveszélyes munkakerülők nemcsak iskolázottság tekintetében képviselnek alacsonyabb szintet, mint az összbűnözők, hanem a testi-lelki kondíció szempontjából is sérültebbek.

A közveszélyes munkakerülés és az üzletszerű kéjelgés, valamint annak járulékos cselekményei tekintetében a bűnüldözői és bírói gyakorlat hajlik bizonyos liberális tendenciák felé. Ezt jómagam a bevezetőben elmondottak miatt időszerűtlennek tartom, és úgy vélem, hogy fejlődésünk jelenlegi szakaszában nem nélkülözhető a jogi eszközök hatékonyabb alkalmazása a megelőzésben. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy e cselekmények hátterét és melegágyát képező élősdi beállítódás ellen sokkal inkább társadalmi eszközökkel, mintsem adminisztratív jellegű intézkedésekkel kell küzdeni.

Dr. Raskó Gabriella